

De "glömda" mästerskapen i Oslo 1946

Om tävlingarna där Europas idrottare åter kunde mötas efter krigets slut och om medaljerna Arne Andersson aldrig fick ta

Johnny Wijk

Historiska institutionen, Stockholms universitet

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org/articles/wijk/wijk090520.html

(ISSN 1652-7224), 2009-05-20

Copyright © Johnny Wijk 2009. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Det talades mycket om det svenska friidrottsundret för ett par år sedan. Och visst var det fråga om rejäla internationella framgångar för svenska friidrottare. Från ett magert brons i EM 1998 och delad nittondeplats i medaljtabellen rakade di svenske hem fem medaljer 2002, varav tre guld, och det blev en femteplats i medaljtoppen före bland andra Tyskland; och sex medaljer 2006, också då tre guld, också då en femteplats, före bland andra Storbritannien. Världsmästerskapen under 2000-talet beskriver en liknande utveckling, men liksom när det gäller både inomhus-EM och OS finns där dessutom slutet på undret registrerat; ingen medalj alls i OS i Beijing, till exempel.

Förra gången man kunde tala om ett svenskt friidrottsunder var på 1930- och 40-talen, och det är intressant att notera skillnaderna mellan då och nu. För det första rörde det sig då om ett löparunder, i huvudsak på medeldistans, medan 2000-talsuppsvinget mest handlade om hoppgrenar, och naturligtvis mångkamp. Gunder Hägg, Arne Andersson, Lennart Strand, Henry Kälarne är några stjärnor vi minns från den tiden. En annan, mycket intressant skillnad handlar om medielandskapet. Idag är en sportprestation känd över hela världen inom en timme efter att den åstadkommits. Före och under kriget fanns visserligen radio, och därtill en betydligt livaktigare dagspress än idag, men sportjournalistiken hade inte den framskjutna position då som nu. Trots detta var herrar Häggs och Anderssons bravader på kolstytben väl kända i hela landet och i världen runt oss, och det anordnades ett stort antal löpargalor som var mycket välbesökta. Den tredje viktiga skillnaden handlar om graden av kommersialisering av idrotten. Idag kan man under ett decennium som framgångsrik idrottare samla ihop en förmögenhet som räcker livet ut. Det har rimligen stor betydelse för rekrytering till idrotten och skapar motivation för att satsa på en elitidrottskarriär. För 70 år sedan var amatörismen idrottens credo; motivation fick man söka på annat håll, för man kunde inte, man fick inte, bli rik på idrott. Men fick inte ens ta emot minsta pekuniära ersättning eller belöning, vilket Hägg, Andersson och flera andra blev plågsamt varse när de 1946 avstängdes från idrotten "för evigt" för brott mot amatörreglerna.

Vi har i denna uppdatering nöjet att presentera en idrottshistorisk studie av Johnny Wijk, som mot bakgrund av de första internationella mästerskapen i friidrott efter kriget, EM i Oslo 1946, berättar historien om Sveriges första friidrottsunder, dess samhälleliga kontext, dess huvudaktörer, dess uppgång och framtvingade fall. Med sin omfattande kunskap och sitt levande berättarskap placerar Wijk läsaren bredvid Arne Andersson på Bislets läktare, och nog delar man dennes bitterhet över att se resultat och tider som, om han fått tävla, hade gjort honom till mästerkapens okrönte löparkung. Arne Andersson avled i början av april 2009, 91 år gammal.

Den svenska löpningens glansperiod

I början av april 2009 gick Arne Andersson ur tiden, 91 år gammal. Arne Andersson ingick i den skara av svenska medeldistanslöpare som under nära femton års tid, från mitten av 1930-talet och hela 1940-talet kom att dominera den internationella medeldistanslöpningen. Under denna period är upplevde den svenska friidrotten en mycket stark framgångsperiod med stort publikintresse, och allra mest riktades blickarna mot medeldistanslöparna som sporrade varandra till världsresultat på löpande band. En bit in på 1940-talet var det vardagsmat att svenska löpare utmanade världsrekordtider var och varannan vecka under somrarna vid utsålda friidrottsgalor landet runt. Varje gala utlovade världsrekordattacker och vid hela 33 gånger uppfylldes också förväntningarna. När kriget var slut och internationella mästerskap återigen kom igång vann de svenska löparna - delvis en ny generation jämfört med första åren på 1940-talet - mästerskapsmedaljer i mängd på medeldistanssträckorna. Framgångsvågen höll i sig hela 1940-talet men sen tog det abrupt slut. Från 1950-talets början försvann den svenska löparkulturen nästan helt, samtidigt som världskonkurrensen ökade. De svenska ungdomarna i det framväxande välfärdssamhället var inte längre lika roade av att springa och började i högre grad intressera sig för andra sporter istället. Efter 1940-talets succéår har det de senaste 60 åren endast handlat om några enstaka svenska löpare i absoluta världsklass - främst Dan Waern och Anders Gärderud.

Bland 1940-talets alla elitlöpare var det otvetydigt Gunder Hägg som höjde sig en nivå över de övriga och den som också överlägset slog flest världsrekord, 15 stycken. Men det fanns flera som var nästan lika bra och Hägg vann långt ifrån alla lopp. Bland Häggs främsta konkurrenter fanns Arne Andersson, och under krigsåren utkristalliserades en särskild kamp mellan dessa två storlöpare som massmedia och friidrottsarrangörerna förtjust målade upp som en uppgörelse mellan två helt olika personligheter med olika bakgrund, träningsmetoder och löpstilar. Vid nästan alla Häggs världsrekordlopp var Arne Andersson delaktig genom att dragvilligt sätta upp högsta tempo och dessutom pressa Hägg på upploppen ända in till målnöret. I eftervärldens ögon har Arne Andersson ofta beskrivits som "den evige tvåan", och den som endast hjälpte fram Hägg till sina bravader. Detta är knappast en rättvisande bild. Andersson och Hägg möttes i officiella tävlingssammanhang totalt 26 gånger, och Andersson vann 11 gånger och mot slutåren av kriget var det han som tog över allt mer. Arne Andersson satte fyra egna världsrekord och år 1943 fick han Svenska Dagbladets bragdmedalj för sina framgångar. Arne Andersson var således långt ifrån någon andraplansfigur som medeldistanslöpare utan en av de främsta svenska löparna någonsin, ja en av de mest framgångsrika friidrottarna alla grenar räknat.¹

I den här uppsatsen ska ett litet "nålstick" i idrottshistorien göras, en närstudie av fyra dagars tävlande i friidrott som kan berätta mycket för oss om tidsanda och idrottens roll i samhället. Det är inte vilka tävlingsdagar som helst utan det var första gången som Europa träffades igen på idrottens arenor efter andra världskrigets förödelse. Det handlar om friidrotts-EM i Oslo 1946, något jag vill kalla de "bortglömda" mästerskapen eftersom det oftast talas om OS i London 1948 som första internationella tävlingarna efter kriget. Men det var i Oslo bara ett år efter krigsslutet, i ett nyligen ockuperat land, som Europas bästa friidrottare åter samlades ur spillrorna efter krigets elände. Oslomästerskapet är på flera

¹ Faktauppgifter om resultat, tider och världsrekordnoteringar i artikeln är generellt hämtade främst från Libers Sportlexikon, Nordisk familjeboks Sportlexikon, Sven Lindhagen, *Rekordmän på kolstubb*, Stockholm 1954 samt Lennart K. Persson & Thomas Pettersson, *Svensk friidrott 100 år*, Stockholm 1995.

sätt ett intressant idrottshistoriskt nedslag. Dels speglades här stor glädje och framtids-optimism över att Europas folk åter kunde mötas igen efter de mörka åren och idrottens enande funktion påtalades med stor entusiasm. Dels innebar dessa mästerskap en markant framgång för den svenska friidrotten som bärgade medaljer i parti och minut och blev mästerskapens överlägset bästa land. Men Arne Andersson fick inte delta, vare sig i Oslo-EM eller London-OS trots att han vid dessa år sannolikt var världens bästa medeldistansare och hade haft mycket goda chanser att kamma hem flera mästerskapsmedaljer. Man kan hävda att han därmed berövades chansen att bli en av svensk idrotts allra största. Han var dock på plats i Oslo och de svenska tidningarna uppvaktade honom och publicerade hans uttalanden om prestationerna på arenan och att han var mycket ledsen och närmast "gråtfärdig" över att inte få vara med och springa.

Innan händelserna i Oslo-EM närmare fokuseras kommer här först ett sammanfattande avsnitt med några nedslag i Arne Anderssons löparkarriär före 1946.

Arne Anderssons löparkarriär och bilden som Gunder Häggs motsats

Arne Andersson växte upp i Vänersborg i en livaktig idrottssläkt och under unga år ägnade han sig åt flera olika sporter, bl.a. simning, handboll, bandy och friidrott. Hans talang för löpning stod klar 1935 då han som 18-åring vann 1.500 meter i Skolungdomens rikstävlingar i Stockholm. Militärtjänstgöringen förlades till Borås och han började då tävla för Elfsborg där han för första gången sprang 1.500 meter under 4 minuter. Arne blev 1939 antagen till lärarseminariet i Göteborg och utbildade sig där till folkskollärare och bytte klubb till Örgryte.

I slutet av 1930-talet började temperaturen påtagligt stiga när det gällde svensk medeldistanslöpning. Henry Jonsson från byn Kälarne i Jämtland tog brons 1936 i Berlin på 5.000 m - och året efter satte han nytt världsrekord på 2.000 meter. Uppgången för svensk friidrott blev fullt synlig vid europamästerskapet i Paris 1938 då svenskarna hade framgångar som överraskade. Från att tidigare ha spelat en undanskymd roll vid internationella mästerskap, med några enstaka individuella framgångar, blev Sverige plötsligt tredje nation, och särskilt avslutningsdagen utropades som ett stort genombrott för svensk friidrott då det hela sju gånger var en svensk som fick kliva upp på prispallen, tre gånger handlade det om guld. Noteras bör alltså att framgångsvågen grundlades och hade påbörjats ett par år före andra världskriget, ett faktum som ofta bortses från i påståenden om att svenska friidrottsframgångarna under 1940-talet enbart kan förklaras med världskriget och den sänkta världskonkurrensen.

Arne Andersson fick sitt genombrott sommaren 1939. I en friidrottsgala på Stockholms Stadion pressade han den etablerade storlöparen "Spånga-Jansson" på 1.500 meter ända till mållinjen och sänkte sitt personbästa med flera sekunder. Arne blev direkt uttagen till en landskamp mot Finland där han gjorde stor succé. Finländarna var favoriter och Arnes uppgift var att försöka stödja Spånga-Jansson så att dennes vassa spurt skulle kunna avgöra. Men loppet fick en oväntad upplösning. På näst sista varvet drog de bägge finländarna hårt för att få svenskarna att släppa, men Arne hängde med och när sista varvet började gick

han upp i ledningen, drog ifrån och höll hela vägen in i mål. Han vann 1.500 m på den nya svenska rekordtiden 3.48,8, hela två sekunder bättre än tiden Eric Ny hade gjort fem år tidigare och bara en sekund över gällande världsrekord. Det blev stor uppståndelse och Arne uttalade att han själv var chockad över tiden. Han var förste svensk under 3.50 på 1.500 m och hans tid var den fjärde bästa tiden på sträckan i världen någonsin. Arne Andersson - nykomlingen i landslaget - var plötsligt ett världsnamn och från den stunden självskrivet i landslaget och i alla storlopp som arrangerades de kommande åren.²

Under sommaren 1940 påbörjades det som kom att bli en bejublad följetong under krigsåren: "världsrekordgalor" där ett antal svenska löpare attackerade världsrekorden på olika medeldistanssträckor. Nu hade också Gunder Hägg gjort sin debut i de större sammanhangen och bland de av arrangörerna mest eftertraktade fanns nu Henry Kälarne, Arne Andersson, Gunder Hägg, Åke Spånga-Jansson, Bror Hellström från Hellas, Lars Nilsson från IF Thor i Uppsala, Arne Ahlsén och ett par stycken löpare till, som sporrade varandra till världstider. Under 1940-talet satte svenska löpare individuella världsrekord vid 25 tillfällen, och 8 gånger gällde det svenska stafettlag som förbättrade världsrekorden på medeldistansstafetter på idag udda sträckor som 4 x 800 m, 4 x 1.500 m och 4 x en engelsk mile (1.609 m). Dessa stafettrekord visar på den bredd av topplöpare som det handlade om i Sverige under detta årtionde. Ett annat belysande exempel kan hämtas från SM-tävlingarna 1941 på Stockholms Stadion inför fullsatta läktare och en hänförd presskår. Särskilt 1.500-metersloppet beskrevs som någonting enastående. Det krävdes under 3.58 för att ens komma med i finalen på tio löpare, en tid man kunnat vinna på bara några år tidigare. Gunder Hägg vann finalen, efter vad som beskrevs som en ursinnig kamp där olika löpare avlöste varandra i ledningen, med tiden 3.47 vilket var nytt världsrekord och det med en hel grupp svenskar tätt efter. Pressen utnämnde här Sverige till världsbäst på medeldistans.

Motsatsparet Andersson–Hägg

Under 1941-42 blev det alltmer uppenbart att det var Gunder Hägg och Arne Andersson som var de två främsta löparna och konkurrensen dem emellan var vad både arrangörer, publik och massmedia hela tiden längtade efter. Gunder Hägg utmålades som vildmarkens mystiska naturbarn med ett förunderligt vackert, lätt och flytande löpsteg. Det såg inte ut som han tog i när han sprang, han flöt liksom ovanför banan och ökade bara steglängden när han ville öka farten. Hägg framställdes också som tystlåten, lite udda och egensinnig som ofta svarade lite märkligt på journalisternas frågor. Tog han verkligen idrottandet på allvar? Arne Andersson däremot beskrevs som en riktig idrottskämpe, med ett kraftfullt och atletiskt uttryck på banan. Han hade en ovanligt bred bringa - liknades emellanåt vid Tarzan - och hans löpstil beskrevs som svängig och oekonomisk men han kompenserade med stor kämpaglöd och energi. Andersson var som sagt också akademiskt utbildad till lärare och uppfattades som en modern storstadsgrabb som med stor träningsflit kämpat sig fram till yttersta världsnivå. Första åren på 1940-talet kännetecknades Arne Anderssons löpning av en mycket hög utgångsfart som innebar att han ofta var den som drev upp tempot i loppet men sen ofta förlorade knappt i spurt. Mot slutåren av kriget ändrade han dock taktik, specialtränade upp sin spurtförmåga, lät andra stå för farthållningen och började på så sätt vinna många lopp med en vass långspurt.

² Sven Lindhagen, s 68, 79-86, 129-134, 163-165, 184-190, Libers Sportlexikon, del 2 s 52 ff, Nordisk familjeboks sportlexikon.

Kanske det i verkligheten inte var så stor skillnad mellan Hägg och Anderssons personligheter och löpstilar – och goda vänner tycktes de ha varit hela tiden – men pressen älskade att profilera dem som motsatser och utmåla dem som skarpa konkurrenter. Och enligt pressen så diskuterade nästan alla idrottsintresserade i landet vem man sympatiserade mest med och gärna tog parti för den ena eller den andre. Det gjordes omröstningar om vem som var störst favorit och det tycks ha varit ganska jämnt – Hägg hade något fler anhängare första krigsåren men fram mot 1944-45 var Andersson minst lika populär, trots att Hägg med alla sina världsrekord och sin succéartade turné i USA resultatmässigt var nummer ett i världen. Men Arne Andersson hade sina trogna anhängare och vann sympatier med sin kämparanda och det fanns de som tyckte att hyllandet av Hägg som något slags överjordiskt nationalhelgon, och skrivierna om hans froterande med filmstjärnor i Hollywood, tog sig överdrivna proportioner. Arne Andersson uppfattades däremot allmänt som en vanlig idrottskille med bäge fötterna stadigt på jorden.³

Arne Andersson var som sagt med i nästan alla Häggs världsrekordlopp och i de flesta av dem var det han som drog upp tempot tidigt i loppet så att farthållningen blev perfekt. När Hägg åkte på USA-turné 1943 klev Arne fram och höjde sin nivå ett steg till och slog plötsligt två egna världsrekord, på 1.500 meter respektive en engelsk mile. Den andra augusti 1943 i Göteborg sprang han 1.500 meter på 3.45,0, två sekunder bättre än Hägg åren tidigare. Han hade året innan tangerat Häggs rekord på den klassiska distansen en engelsk mile, men nu sänkte Andersson även det världsrekordet med hela två sekunder till 4 min 2,6 sekunder. Tiden gav eko i friidrottsvärlden och nu började spekulationer på allvar komma igång om att det endast var en tidsfråga om veckor eller månader innan drömgränsen 4 minuter på en mile skulle slås, och att det var en av två svenskar som skulle göra det. Andersson blev främste affischnamn för friidrottsgalorna under 1943 och trots Häggs frånvaro fortsatte publikrusningen till arenorna landet runt. Arne hade nu flyttat till Stockholm och tjänstgjorde som lärare i Skrubba och började senare också tävla för stockholmsklubben Hellas.

Andersson tar kommandot från 1944

Under säsongen 1944 möttes Hägg och Andersson åtta gånger i hårda dueller och Arne vann faktiskt sju av dessa lopp. Vid två tillfällen blev det nya världsrekord. Hägg tog tillbaka sitt rekord på 1.500 meter i ett klassiskt lopp i Göteborg i början på juli där Häggs klubbkamrat från Malmöklubben MAI, den nya unga sensationen Lennart Strand, agerade draghjälp hela vägen fram till upploppet där sen Hägg och Andersson gjorde upp sida vid sida och där bägge två gick under det tidigare världsrekordet. Samtida skribenter framförde f.ö. att begreppet "hare" i friidrottsammanhang skapades efter detta lopp då sportjournalisten Åke Hall vid Göteborgs-Posten menade att Lennart Strand hade sprungit likt en liten elektrisk hare vid hundkapplöpning framme i täten. Hägg vann loppet med tiden 3.43,0 – sannolikt det bästa av alla hans världsrekord under krigsåren. Arne Andersson tog dock revansch en tid senare vid ett lopp i Malmö över en engelsk mile. Återigen agerade Lennart Strand hare fram till upploppet men denna gång var Arne starkast när han och Hägg igen bägge var snabbare än gällande världsrekord. Vid dessa lopp var det alltså inte bara en, utan två svenskar som samtidigt presterade världsrekord. Nu fick Andersson tiden 4.01,6

³ Johnny Wijk, "Idrott, krig och svenska löparstjärnor", i *Studier i idrott, historia och samhälle*, Stockholm 2000, s 293-325.

– alltså ännu närmare drömgränsen fyra minuter. Nu ansåg man i pressen att det var dags för de svenska giganterna att knäcka drömmilen och det uppmanades att Hägg och Andersson tillsammans skulle lägga upp ett lopp med växelvis dragning för att på så sätt garantera en tid under fyra minuter. Ett sådant lopp blev dock aldrig av, löparna sprang oftast andra sträckor och konkurrerade hellre än samarbetade. Så någon allvarlig attack på drömmilen gjorde aldrig – vilket många samtida skribenter beklagade då svenskarna uppenbarligen vid den här tiden var kapabla till en historisk bedrift. Istället skulle det dröja tio år innan engelsmannen John Bannister i Oxford 1954 sprängde fyraminutersgränsen med sex tiondelar.

Att Hägg och Andersson otvetydigt var världens bästa medeldistansare när kriget var slut bevisade de med eftertryck när de tillsammans flög över till London på sommaren 1945 för att delta i en friidrottsgala, där Andersson skulle tävla på 1 engelsk mile medan Hägg skulle springa ett lopp över 2 mile. Arne mötte brittiske stjärnan Wooderson, känd för sin fenomenala spurt, men Arne var här betydligt starkare och vann loppet klart. Också Hägg vann lätt och brittisk idrottspress var överväldigade över de två "oslagbara" svenskarna. Det märkliga var bara att oslagbarheten gällde främst på bortaplan, hemma i Sverige började det komma upp en ny generation löpare som på allvar hotade världsstjärnorna och allra farligast var den ovan nämnde Lennart Strand, som inte bara agerade hare längre utan fortsatte ända in i mål och vid flera tillfällen också var allra först vid målnöret. Återväxten syntes säkrad. Ett mått på det enorma intresset i Sverige för medeldistanslöpning är en gala som anordnades i september 1945 på Stockholms Stadion i form av en klubbmatch mellan Hellas och Malmö, MAI. Löpningarna var dragplåstret och Stadion såldes slut – 20.000 biljetter – redan i förköp.⁴

Livstidsavstängningen ett bittert slut på löparkarriären

Vid slutet av kriget klassade många Arne Andersson som världsbäst på medeldistans med en förväntad prestationskurva ännu i stigande. När freden kommit och det planerades för internationella mästerskapstävlingar med medaljkamp igen, pågick samtidigt uppmärksammade utredningar mot friidrottens främsta för misstänkta brott mot amatörbestämmelserna. Runt de stora friidrottsgalorna med utsålda arenor och hårt publiktryck under krigsåren hade florerat allt större penningssummor både för arrangörerna och för de tävlande. Amatörbestämmelserna förutskickade att inga direkta penningssummor fick betalas ut annat än för resekostnader och liknande, men alla inblandade visste att arrangörerna bjöd över varandra med pengar under bordet för att få ihop så slagkraftiga startfält som möjligt. Penningssummorna trissades upp och till slut valde de svenska idrottsmyndigheterna att agera och efter utredningar kom domar i mars 1946 som innebar avstängningar och bötesbelopp. Gunder Hägg, Henry Kälarne och Arne Andersson stängdes av på livstid, tre andra löpare på två år, ytterligare tre på ett år. Diskvalificeringar på livstid var självfallet ett orimligt hårt straff – den beslutande nämnden var oenig, flera ledamöter ville tidsbestämma straffen – som knappast haft sitt motstycke vare sig förr eller senare inom idrotten. Till och med dopningsfuskare får ju idag tidsbestämda avstängningar. Inte heller den samtida opinionen tycks ha haft någon större förståelse för de hårda domarna, då inblandade ledare och arrangörer – som alla insåg hade gjort de verkligt stora penningvinsterna tack vare löparstjärnornas attraktionskraft – endast fick ringa bötesstraff och avstängningar på några få månader. Svenska idrottsbyråkrater valde att låta de främsta löparna statuera exempel och i

4 Lindhagen, s 194-212

ett desperat tonläge demonstrera amatörisk renhet för att "rädda" idrotten – ett tämligen fåfängt försök att stoppa en kommersiell utveckling som redan hade etablerats och i flera andra sporter öppet accepterats. Man krossade dock en seriös idrottsmans fortsatta karriär och dennes drömmar om internationella mästerskapsmedaljer. Just Arne Andersson var den riktigt store förloraren i denna avstängningshistoria då de övriga livstidsavstängda redan var på väg att avsluta sina karriärer.⁵

I augusti 1946 satt alltså Arne Andersson därför på Bislets läktare i Oslo istället för att nere på banorna vinna de mästerskapsmedaljer han – frisk och oskadad – knappast kunnat undgå att erövra på sina specialsträckor. Men nu var det således andra svenskar som fick chansen i dessa första stora internationella friidrottstävlingar efter dystra krigsår. Och de deltagande svenskarna tog verkligen chansen med besked.

Oslo välkomnar hela Europa till mästerskap i friidrott 1946

Mästerskapet i Oslo 1946 är intressant ur flera perspektiv. Det var även av sin samtid mycket uppmärksammat att ett stort idrottsmästerskap arrangerades så tätt inpå krigsslutet i ett land som hårt drabbats av krigshändelser, ockupation och uppslitande motståndskamp. Man hade ju knappt hunnit forsla bort utbrända stridsvagnar och annan krigsutrustning och slängt ut de främmande soldaterna innan man i nästa stund på Bislet började kratta löparbana, städa läktarna och bjuda in kungen för att välkomna idrottare från Europas alla hörn för att träffas, tävla och umgås igen efter mörka krigsår. Nästan alla vill säga. Tyskarna fick av förklarliga skäl inte komma till Oslo. Däremot är det värt att särskilt notera att Sovjetunionen deltog med en stor friidrottstrupp. Sovjet hade efter ryska revolutionen och sovjetstatens bildande valt att under hela 1920- och 1930-talen stå utanför de stora internationella mästerskapen och man kom att avstå också London-OS 1948. Men i Oslo 1946 ställde man upp, vilket också livligt uppmärksammades av samtiden. Ur svenskt perspektiv var som sagt mästerskapen mycket lyckade, med stor marginal de mest framgångsrika för friidrotten under hela 1900-talet.

Upptakten inför tävlingarna

Det internationella idrottsutbytet avstannade aldrig helt under andra världskrigets år. För det neutrala landet Sverige fanns inga ideologiska låsningar när det gällde idrottslandskamper, även om det officiellt uttalades att man inte skulle tävla mot nationer som var direkt inblandade i aktiv strid. I praktiken kom Sverige ha ett relativt stort idrottsutbyte under hela andra världskriget och sammantaget i olika idrotter genomförde Sverige c:a 100 landskamper, flertalet mot Danmark men även Finland, Italien, Tyskland och Ungern hörde till landskampsmotståndarna. Den internationella idrottsrörelsen agerade direkt efter krigsslutet för att snabbt få igång den globala tävlingsidrotten igen. I augusti 1945 sammanträdde Internationella Olympiska kommittén (IOK) i London, där för övrigt svensken Sigfrid Edström var vice president och året efter vald till IOK:s president, och påbörjade processen att arrangera ett nytt olympiskt spel. Då London tidigare hade varit påtänkt som värd för

⁵ Angående amatörfrågans alla detaljer se Karin Wikberg, *Amatör eller professionist? Studier rörande amatörfrågan i svensk tävlingsidrott 1903-1967*, Stockholm 2005, kap 6.

spel var det naturligt att staden skulle få chansen 1948 istället. Men innan dess ville de styrande att ett europamästerskap i friidrott skulle kunna iscensättas. Men var skulle man kunna lägga dessa tävlingar? Sverige blev i ett inledande skede tillfrågade men tackade nej och frågan gick vidare till Norge som något överraskande antog utmaningen. Norska idrotten hade under krigsåren legat nere i en idrottsbojkott som protest mot den tyska ockupationen, men man tvekade ändå inte att ta på sig ett europamästerskap i friidrott med knappt ett års planeringstid till förfogande. Symbolvärdet ansågs stort och dessutom fanns ett 50-årsjubileum för norsk idrott att samtidigt fira.

I slutet av augusti 1946 fylldes så Oslo av friidrottare, ledare och journalister från 21 olika länder. Sverige sände en för den tiden rekordstor trupp på 50 aktiva – 41 män och 9 kvinnor – och även ett stort antal svenska journalister och flera tusen svenska åskådare åkte till Oslo för att uppleva de första stora friidrottstävlingarna efter kriget. De större svenska dagstidningarna skickade flera idrottskribenter med de ledande sportkrönikörerna i spetsen vilket innebär att det finns ett stort tidningsmaterial att tillgå från dessa tävlingar. Krönikörerna hade sina egna spalter och skrev ofta under signatur. På plats i Oslo rapporterade R:et under vinjetten "Ronden" i *Dagens Nyheter*, OLEG under "Just Nu" i *Svenska Dagbladet*, Åke Hall i *Göteborgsposten*, O'Kay i *Aftonbladet*, Bertil i *Expressen* och Sven i *Idrottsbladet*.⁶

Dagen före invigningen beskrevs Oslo som en förväntansfull stad inför den stora idrottsfesten. Runt hela Oslo vajade flaggor från de 21 deltagande länderna och överallt talades det om de kommande tävlingarna. Norges huvudstad ansågs uppleva sin största dag sen krigsslutet året innan och det var med stor glädje som Osloborna välkomnade den typ av invasion som det nu gällde, en turistinvasion med runt 7.000 besökare som härbärgerades på hotellen och i de gamla tyskbarackerna.

Den 22 augusti 1946 beskrevs som en fredens festdag i Oslo då hela Europas folk – med undantag för tyskarna då – skulle umgås igen på ett lekfullt och respektfullt sätt. Men helt gick det inte att dra ett streck över det som nyss varit. I norska tidningar spekulerades det till exempel med viss oro över att det fanns risk att tumult kunde uppstå om storfavoriten i diskus, italienaren Consilini, skulle ta hem sin förväntade guldmedalj och på prispallen hylla den italienska flaggan när den hissades i topp. Hur skulle publiken egentligen reagera när tyskarnas krigsallierade så snart efter kriget fick stoltsera mitt i hjärtat av Oslo? Hade verkligen idrott en sådan förbrödande kraft att såren kunde läka så fort? Det diskuterades vidare kring den egna norska diskusstjärnan som strax före EM hindrats från att delta i mästerskapet på hemmaplan för att det uppmärksammats att han under kriget arbetat som chaufför åt tyska säkerhetspolisen. Det bedömdes att det vore att utmana publiken för mycket – trots hans goda chanser till en framskjuten placering – att låta honom få uppträda i norska landslagsdressen inför massorna där det skulle sitta tusentals norrmän med djupa sår från familjemedlemmars eller goda vänners tragiska öden under tyska ockupationen. Likaså ströks en holländsk medeldistanslöpare från deltagande eftersom han hade tävlat i Oslo 1943, mitt under ockupationen och norska idrottsbojkotten i en tävling arrangerad av tyska regimen.

6 Skildringarna från Oslo-EM 1946 bygger på den rapportering som *Dagens Nyheter*, *Göteborgs-Posten*, *Idrottsbladet*, *Expressen* och *Aftonbladet* publicerade 22-26 augusti 1946.

Sovjetunionen gör entré – viss norsk bitterhet mot Sverige rapporteras

Det fanns således lite smolk i glädjebägaren inför tävlingarna men övergripande sett tycks de allra flesta varit mycket förtjusta över att Oslo nu kunde välkomna Europa. Det förbrödrande budskapet med en stark framtidstro om gemenskap och fred dominerade. Särskilt uppmärksammades att Sovjetunionen bestämt sig för att delta i internationella idrottstävlingar och skickat en stor trupp med både kvinnor och män. Ryssarnas närvaro kommenterades med förtjusning, det ansågs vara ett bra bevis på att idrotten kunde förena alla folk och att det nu gällde att se framåt och inte alltför mycket hänga kvar i det som förevarit under krigsåren. Då också Finland deltog i europamästerskapet skulle man ju kunna tänka sig risk för vissa konfliktperspektiv, dels när det gällde relationen mellan finska och ryska tävlanden efter den bittra fiendskapen bara några få år tidigare, dels kring det faktum att Finland lierat sig med tyskarna då dessa fortfarande höll Norge i ett järngrepp. Men det tycks inte ha förekommit några synbara problem eller kritiska diskussioner runt Finlands deltagande alls.

De svenska journalisterna var givetvis nyfikna på hur man såg på just Sverige så här tätt inpå krigsslutet och det faktum att vi med vår neutralitetspolitik hade klarat oss utanför kriget. Hur utbredd var åsikten att Sverige svikit grannlandet? Journalisterna pratade med norrmän på gatan och på restauranger men upplevde inte att det var någon större fara med svenskhatet. Det var många svenskar som tagit chansen att åka till Norge så här direkt efter freden, och av de ca 7.000 besökarna bedömdes hälften komma från Sverige. Det förekom några rapporter om att inte alla svenskar kände sig välkomna och att norrmännen tydligt var avsevärt hjärtligare mot både engelsmän och ryssar, vilket de svenska skribenterna hade all förståelse för. Men de svenska journalisterna kände i alla fall inte av någon direkt fiendskap i broderlandet. En krönikör återgav till exempel ett samtal med en norрман han träffat, som uttryckte att de flesta nu var trötta på kriget och allt som det fortfarande förde med sig. Varje dag var de norska tidningarna fyllda av detaljer från rättegångarna mot landsförrädare av olika grad som skedde på löpande band inför fullsatta åhörarläktare i Tingshuset. Nu hade uppmärksamheten kring Quisling och de riktigt stora landsförbrytarna börjat lägga sig lite och snart hade man även klarat av småbödlarna, enligt den intervjuade norrmannen. Vi börjar tröttna på alltihopa, det står oss upp i halsen, förklarade Oslobon.

Även om de svenska skribenterna på plats i Oslo inte ansåg att det fanns så hård svensk-kritik bland folket på gatan, noterade man dock att den gamla svenskkonkurrensen hade skärpts. Flera norrmän hade uttalat att man såg fram mot att ge svenskarna ordentligt på tafsen i idrottssammanhang, och vid sidan av friidrotts-EM talades det även om en förestående fotbollslandskamp där hela Norge ansågs ladda upp för att Sverige skulle besegras. Denna typ av revanschlusta var ju i grunden bara en sund och vällovlig inställning, menade en svensk skribent som inte stördes av den norska glöden att sätta Sverige på plats. I några norska tidningar förekom dock skarpare synpunkter gentemot Sverige. Bland annat noterades att den stora tidningen *Verdens Gang* i en ledarartikel efterlyste en ordentlig utredning och analys av Sveriges agerande under krigsåren. Artikeln var en reaktion på ett stort valtal som den svenske statsministern Per-Albin Hansson hade levererat inför det stundande riksdagsvalet i Sverige. Talet hade sänts i norsk radio och de norska analytikerna hade reagerat på att Per-Albin Hansson så lättvindigt klappade sig själv på axeln och berömde sin egen

insats och stora statsmannagärning under krigsåren, när det uppenbarligen fanns så många oklarheter och frågetecken kring det svenska agerandet gentemot Norge.⁷

Kunglig invigning och fredsmanifestation

Torsdagen 22 augusti 1946 var det stor invigning på Bislet av de tredje europamästerskapen i friidrott. Europamästerskap mellan de olympiska spelen initierades under 1930-talet och de första tävlingarna gick av stapeln i Turin 1934, följt av ett andra europamästerskap i Paris 1938. Andra världskrigets utbrott innebar en paus i mästerskapsrytmen men direkt efter krigsslutet togs alltså initiativ till nya tävlingar och ett drygt år efter att freden hyllats av jublande folkmassor på Karl Johann, satt nu 28.000 åskådare på Bislet och lyssnade till Kung Haakons invigningstal som till stor del handlade om fred, förbrödning och framtidstro både för Norge och övriga Europa.

De närvarande svenska skribenterna var hänförda över den magiskt förtätade stämning som rådde under invigningsceremonien och beskrev i sina krönikor med högtravande formuleringar den förenande kraft idrotten här visade. Fanns det någonting annat vid sidan av idrott som på ett så fantastiskt sätt kunde ena och förbrödra mellan länder, även tidigare bittra krigsfiender? Man uppmärksammade i känslomässiga ord hur till och med ryssar och finländare nere på planen närmast demonstrativt visade kamratskap genom att dunka varandra vänskapligt i ryggen med glada miner. Vid invigningen hölls flera känsllosamma tal, bl.a. framträdde svensken Sigfrid Edström, som påminde med allvarstygda ord om att hedra alla de som stupat under världskriget och nu inte fick vara med när idrottsungdomen åter samlades till vänskap och tävlan. Edström betonade att det var av synnerlig vikt att idrotten på alla sätt fortsatte att kämpa för fredligt umgänge mellan världens människor. En av de svenska skribenterna sammanfattande intrycken på följande sätt:

Efter tal av kung Haakon sjöngs norska nationalsången både av publiken inne på Bislet och av åskådare på tak och balkonger runt arenan, alla med samma tårögda och skälvande fosterlandskänsla. I den stunden erfor man att man befann sig i ett fritt land, som andades ut igen efter många års förtryck och åter hade kraft att samlas kring centimetrar och tiondels sekunder – som väl inte har mycket att betyda i det stora skeendet, men ändå är så oändligt värdefulla för den rätta kamratandan mellan ungdomen i vår världsdel.⁸

Tävlingarna startar; Finland överraskar, Sverige inleder svagt

Den första EM-dagen överraskade Finland med att ta hand om de största triumferna. Få hade räknat med att det hårt krigsdrabbade landet så snart efter freden skulle kunna ställa en konkurrenskraftig friidrottstrupp på benen, särskilt inte som Sverige och Finland tidigare på sommaren hade mötts i en intern friidrottslandskamp och där Sverige var förkrossande överlägset. Men nu var det Europamästerskap och den starka löpkulturen i landet

⁷ *Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten* 22 augusti -46.

⁸ *Dagens Nyheter* 23 aug. -46.

sedan Paavo Nurmis glansdagar på 1920- och 1930-talet fanns kvar, och finländarna kunde i Oslo första EM-dagen springa hem en dubbelseger på 10.000 meter där Viljo Heino vann före landsmannen Perälä. Även maratonlöpningen avgjordes första dagen och där triumferade Finland igen med en dubbelseger, Hietanen vann före Muinonen. Bäste svensk kom på fjärde plats. Men Finlands dag var inte över med det. Trestegshoppningen vanns av Rautio på 15,17 meter, endast två centimeter före svensken Bertil Johansson och på bronsplats kom den andra deltagande svensken Arne Åhman. I skuggan av Finlands medaljskörd första dagen lyckades dock även Sverige bärga en dubbelseger i slägga genom Bo Ericsson med 56,44 m, tre meter före Erik Johansson.

Arrangörsmissar skapar irritation

Vid sidan av att redovisa själva tävlingarnas innehåll ägnade de svenska journalisterna stort spaltutrymme första dagarna till att i kritiska ordalag kommentera arrangörernas arbete och dessutom starkt fördöma speakerns insatser inne på Stadion. Vad gällde arrangörernas missar så handlade det mest om att tidsplaneringen för respektive gren ofta gick fel och att ingen information gavs ens till de aktiva när de skulle in och tävla. De ständiga förseningarna förryckte tidsschemat och skapade förvirring. De aktiva värmdes upp inför sina framträdanden bara för att mötas av beskedet att det var uppskjutet någon timme eller två. Andra blev helt överrumplade när deras lopp eller gren plötsligt skulle sätta igång och fick utan varsel och uppvärmning sätta igång. Alla var mycket irriterade.

Första dagen blev det så stora förseningar att både kvinnornas höjdhopp och de sista loppet för dagen fick avgöras i sådant mörker att de tävlande knappt såg någonting alls eftersom dessutom belysningen var ur funktion. Det blev även kaos när maratonlöparna kom inspringande mitt på planen utan vägledning efter sina mil runt staden. Löparna visste inte vart de skulle ta vägen sista biten till mål inne på stadion. Ett annat exempel gällde 10-kamparen Kraemer från Luxemburg som infann sig i god tid till tävlingarna då det enligt programmet skulle starta. Problemet var bara att arrangörerna dagen innan hade ändrat programmet och startat tävlingen några timmar tidigare utan att se till att alla tävlanden var ordentligt informerade. Norrmännens försvar att man hade meddelat ändringen via annons i tidningarna föll rätt platt då Kraemer beklagande konstaterat att han inte kunde läsa norska. Efter viss diskussion hade den olycklige 10-kamparen dock fått genomföra sina missade tävlingsgrenar och således fick han hoppa höjd, stöta kula, och springa loppsträckor helt själv. Vid sista grenen 400 meter var det dessutom så mörkt och sent att alla andra tävlande och publiken hade begett sig hem och luxemburgaren sprang sitt lopp ensam i ett kolsvart Bislet med någon enstaka funktionär kvar som tog tiden.

De svenska skribenterna dolde inte att de var upprörda över att första EM-dagen till stor del präglats av arrangörsmissar. En skribent såg det hela till och med ur ett politiskt perspektiv. Han menade att det för svenskar, engelsmän och fransmän kanske inte gjorde så mycket att de norska vännerna hade problem, men det var så pinsamt att ryssarna nu när de för första gången på årtionden var med i den internationella idrotten behövde se hur illa det kunde gå när ett demokratiskt land skulle försöka ordna ett större arrangemang. Det hade varit bra att få visa att även ett litet demokratiskt land kunde upprätthålla disciplin och på ett fint sätt jobba mot klockan. Det hade nu norrmännen helt förspilt. Säkerligen log ryssarna i mjugg och jämförde med sina egna världsberömda sportparader och andra fenome-

nala regibravader med exakt precision och sa till varandra menande att så här klent blir det när demokratier ska organisera något, befarade den bekymrade skribenten.

Norske speakern blir utskälld i massmedia

När det gällde kritiken mot den norske speakern på Bislet var tonläget närmast brutalt. Redan efter första dagen var krönikörerna minst sagt kritiska. Den norske speakerns namn skrevs ut i tidningarna och man ifrågasatte skarpt hans kompetens för uppdraget. Framförallt var det speakerns oförmåga att förstå att det under friidrott pågick olika tävlingar samtidigt, och att man inte kunde pladdra högljutt i högtalarna hur som helst när till exempel hoppare skulle koncentrera sig, som irriterade. En skribent ondgjorde sig bland annat för att speakern första dagen tycktes ha förälskat sig i de kvinnliga höjdhopparna. Medan Heino kämpade mot segern i 10.000-metersloppet, svenskarna vann dubbelt i slägga eller maratonlöparna kom in på stadion märkte speakern ingenting. Han följde endast de kvinnliga höjdhopparna i detalj och upprepade ständigt ställningen mellan varje hopp. Allt annat tycktes honom helt ointressant. Mannen vid mikrofonen borde hyllas av alla förtryckta kvinnoorganisationer, menade krönikören i raljant ton, och visade här även en viss nedlåtande attityd gentemot de deltagande kvinnorna – vilket jag strax skall återkomma till.

Speakerns bristande förståelse för och kunskap om friidrottstävlingar ansågs även ha inverkat på tävlingarna mer direkt. Han pratade alldeles för mycket och förstörde tävlingarna med ovidkommande utläggningar vid de mest olämpliga tillfällen. Det noterades att möjligen fick också en svensk lite hjälp på traven av den taktlösa speakern då längdhoppfinalen skulle avgöras i sista hoppomgången, där svensken Olle Laesker var i knapp ledning, men det hindrade inte de svenska journalisternas kritik av norske speakern. *Dagens Nyheter*s krönikör R:et skrev med ilsken penna:

Kanske hade schweizaren Graff överträffat svensken, om bara speakern hade lämnat honom ifred i hans sista hopp. Men nu envisades den hopplösa blarren framför sockerbiten med att omväxlande läsa upp mellantider på tiokampens 1.500 (!) och efterlysa den holländska sprinterbönan Blankers-Koers skor. Till slut gav schweizaren upp hoppet om att bubbelmakaren i speakertornet någonsin skulle sluta, så han hoppade sitt sista hopp mitt i utsändningen. Det blev 7.40 – Olle hade 7.42.⁹

Andra och tredje tävlingsdagen tar Sverige kommandot

Efter Finlands alla medaljer den första tävlingsdagen var det England och Sverige som lyckades bäst den andra dagen med två guld var. England vann 100 meter som väntat via favoriten Archer samt åldermannen Sidney Wooderson som i sin sista mästerskapstävling spurtade sig till segern på 5.000 meter och efteråt var så utpumpad att han fick bäras ut från planen för läkarvård. Noteras kan att segertiden blev 14,08 vilket var 10 sekunder sämre än Gunder Häggs världsrekord från Slottskogsvallen i Göteborg 1942. Nämnas kan också att Arne Andersson ett år tidigare på sommaren 1945 besegrade just denne Wooderson vid

9 *Göteborgs-Posten, Expressen, Idrottsbladet, Dagens Nyheter* 23-24 aug -46.

två tillfällen, en gång i London en annan gång i Göteborg. Trots avsaknaden av några av de bästa löparna började den svenska medaljskörden växa till sig. Anton Bolinder vann höjdhopp på 199 cm och gångaren John Ljunggren från Värnamo vann överlägset 50 km där tvåan var 5 minuter efter. De svenska framgångarna fortsatte under tredje tävlingsdagen med två nya guld. Det var dels Gävlepolisens Olle Laeskar i längdhopp på 7,42, dels affärsexpediten från Värnamo Rune Gustafsson som i ett heroiskt storlopp över 800 meter lyckades klämma sig förbi alla stjärnor från England och Frankrike precis före mållinjen på tiden 1,51,0. Rune Gustafsson hade i flera år kämpat strax bakom Gunder Hägg och Arne Andersson under krigsårens alla löpgalor och presterat världstider men ändå alltid varit ett par steg bakom de två stora. Nu kunde han alltså få sin belöning med ett mästerskaps-guld i slutet av sin karriär efter många års slit i den svenska medeldistanseliten.

På 400 meter häck för herrar vann Sverige två medaljer genom Sixten Larsson på andra och Rune Larsson på tredje plats bakom segrande finländaren Bertil Storskrubb. Den tredje tävlingsdagen kom också första norska segertriumfen genom 10-kamparen och Oslojuristen Holmvang till hemmapublikens stora förtjusning. På bronsplats kom svensken Göran Waxberg. Island deltog för första gången i ett stort idrottsmästerskap som egen nation och vann ett guld i kulstötning genom Huseby. Vid sidan av medaljerna presterade den svenska truppen överlag jämna och bra resultat i nästan alla grenar med många placeringar strax utanför pallen, platserna 4-6. Det gav tydlig utdelning i poängberäkningen mellan nationerna där de sex främst placerade fick poäng. Endast fem av de 41 svenska herrarna i truppen hamnade utanför poängplats. Efter tredje dagen ledde Sverige herrarnas poängtävling överlägset, med 93 nationspoäng före tvåan Finland på 45. Och ändå återstod den fjärde och sista tävlingsdagen som på förhand var den dag då förväntningarna på svenska medaljer var som störst med grenar som 1.500 meter, 3.000 meter hinder och 110 meter häck.

Men innan vi går över till den avslutande EM-dagen ska vi titta lite närmare på de deltagande kvinnorna. Dessa har ju i texten hamnat i skymundan och det speglar också hur det såg ut i EM-tävlingarna, åtminstone ur ett svenskt perspektiv. Den svenska friidrotten på damsidan var i jämförelse med herrarna outvecklad och långt från den internationella toppnivån. Den svenska friidrottskulturen inbegrep helt enkelt inte de svenska kvinnorna förrän långt senare – ett faktum som vore intressant att undersöka omständigheterna kring i en egen studie. Här skall dock endast beröras något om kvinnornas tävlingar och den syn på de kvinnliga tävlande som framkom via de svenska skribenterna i Oslo 1946.¹⁰

Synen på de kvinnliga idrottarna – en manschauvinistisk historia

I friidrottsvärlden var det 1946 fortfarande stor skillnad på antal grenar som erbjöds män respektive kvinnor att tävla i. Vid EM-tävlingarna i Oslo fick kvinnorna endast tävla i nio olika grenar jämfört med 22 herrgrenar, vilket i sig innebar att de var avsevärt färre kvinnor i aktion på arenan. För svensk del handlade det om att endast nio svenska damer mot 41 herrar fick åka till Oslo och tävla. Det blev inte några medaljer för svenska kvinnorna, men fem av dem kom på poängplats. Sverige hade egentligen en kvinnlig världsstjärna i friidrott på 800 meter, Anna Larsson, kallad Nora-Anna, som satte tre världsrekord på

¹⁰ *Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten, Aftonbladet* 24-25 aug - 46.

sträckan under krigsåren. Men vid EM i Oslo fanns inte medeldistanssträckor för kvinnor och Nora-Anna var därför inte med i den svenska truppen. De svenska damerna i EM kom på femte plats med sina 14 nationspoäng, efter segrande Sovjet med 68, Holland 38, Frankrike 27 och England 17 poäng.

När det gäller tidningarnas rapporter från EM-tävlingarna är det för en nutida läsare omöjligt att inte häpna över den attityd skribenterna hade till de deltagande kvinnorna. Det var inte så att sportkrönikörerna – vid den här tiden uteslutande män i de svenska tidningarna – var ointresserade. Tvärtom ägnades damerna relativt stort utrymme med tanke på hur få grenar de tävlade i, men det är innehållet i skrivierna som får en att minst sagt höja på ögonbrynen. Det handlade om ett ogenerat sätt att hela tiden blanda ihop kvinnornas idrottande med omdömen om deras utseende och fysiska företräden.

Det är ett faktum att idrottsjournalistiken under stora delar av 1900-talet haft en speciell "grabbighet" i skrivierna om kvinnliga tävlingsidrottare. Det är rätt nyligen som sportjournalistkåren överhuvudtaget börjat blandas upp med fler kvinnliga skribenter. Eva Queckfeldt har i ett par undersökningar på ett tydligt sätt visat exempel på attityderna gentemot idrottskvinnor under 1900-talet, bl.a i en artikel med den talande titeln *Attraktiva blondiner, stadiga bitar och mödrar till två barn. Bilden av kvinnor på två dagstidningarnas sportsidor 1948-1980*. Likaså har Helena Tolvhed i olika undersökningar studerat synen på kvinnor inom idrotten, bland annat i artikeln *Damolympiaden i Göteborg 1926 och det olympiska spelet kring kvinnlig friidrott*, och sin avhandling från 2009 *Nationen på spel* som handlar om kropp, kön och svenskhet i populärpressen 1948-1972. Dessutom har ett antal uppsatsskribenter på C- och D-nivå i historia vid Stockholms Universitet undersökt attityder mot kvinnliga elitidrottare över tid, bland annat Louise Bourn med uppsatserna *Den "lilla amerikanska puddingen" – En studie av attityder och mentalitet kring elitidrottskvinnor i svensk press 1948-2000* samt *Maktordningen inom idrotten – synen på kvinnor och idrott 1980-2000*. I dessa nämnda studier framkommer med all tydlighet att sportjournalistiken varit en mansdominerad domän som relativt ostört fram till slutet av 1990-talet utvecklat en manschauvinistisk subkultur där man gjort stor åtskillnad på hur man beskriver och berättar om manliga respektive kvinnliga idrottsutövare.¹¹

De manliga krönikörerna syn på idrottskvinnor 1946

Men vad skrev då de svenska krönikörerna i Oslo 1946? Ja, som sagt kunde inte de manliga skribenterna avhålla sig från att ständigt kommentera de kvinnliga deltagarnas utseende. Det började direkt vid invigningen. Skribenterna påbörjade omedelbart sina bedömningar i den "tävling" de tycktes anse vara den viktigaste för kvinnorna: mästerskapens snyggaste. Efter invigningsparaden gjorde ryskorna störst intryck, de var snyggast klädda helt i vitt och det spekulerades i om de till och med hade "nylon på sina rasben", vilket skulle gjort alla norskor i publiken avundsjuka då dessa inte kunde räkna med mer än ett par nya nylonstrumpor per år. Omdömena om vilken kvinnlig deltagare som var tävlingens "skönhetsdrottning" kretsade bland annat kring "sprinterflickan Setsjenova med senapsgula rasben", två luxemburgskor som ansågs vara "nordiskt blonda och välväxta", ett par mörka vackra fransyskor och de två som utnämndes till de främsta. Det var dels tjeckiskan Benova som ansågs vara "kvinnligt mjuk och klassiskt skön, en välgörande kontrast till de många alltför

¹¹ Helena Tolvhed, "Damolympiaden 1926" och *Nationen på spel...*, Eva Queckfeldt, "Attraktiva blondiner...", Louise Bourn, "Den amerikanska lilla puddingen...", och "Maktordningen inom idrotten...".

okvinnliga typerna bland de deltagande idrottsflickorna", dels polskan Mita som tävlade i 80 m häck och som *Idrottsbladet* utnämnde i stor rubrik med bild som *"Vackrast i EM"*, följt av en text om att tidningen hejade lite extra på den vackra uppenbarelsen samtidigt som det uttrycktes en farhåga att polskans utseende var ett hot mot koncentrationen hos de manliga tävlande i EM-läget då ju dessa *"inte var mer än människor"*.

Det var uppenbart att de manliga skribenterna hade kravet att de kvinnliga friidrottarna vid sidan av sitt idrottskunnande också skulle vara attraktiva och kvinnliga. De deltagare som inte ansågs uppfylla skönhetskriterierna hånade man öppet. Bland annat var man hånfull mot favorittippade kulstötterskan Stella Walasiewica som inte heller lyckades infria idrottsförväntningarna. Förutom att hon beskrevs som en stor besvikelse på banan hade skribenterna roligt åt att hennes skäggväxt som ansågs vara värre än en karl. I *Expressen* spekulerades även om denna Stella verkligen var en kvinna och man menade att det förbereddes protester och krav på könstest. *Idrottsbladet* publicerade en stor bild på en blond vacker svenska i den svenska truppen med den menande rubriken *"Kontrast till skäggiga damen"*. Även ryska diskuskasterskan Dumbadse beskrevs lite ambivalent för sitt utseende, *"ovanpå en jättelik men dock graciös kropp sitter ett litet sött madonna-huvud. Sötnosens kastar som en karl"*. Och *Aftonbladets* journalister och fotografer trivdes så bra bland alla vackra kvinnliga idrottare att man publicerade en helsida med ett fotomontage med ett antal leende kvinnliga idrottare med ordleken *"Bland briter och 'brajdar' på Bislet"*.

Det fanns dock kvinnor som väckte beundran för sina idrottsliga insatser också, men även då handlade det om andra beskrivningar jämfört med om det handlat om män. Till exempel var man imponerad av holländskan Fanny Blankers-Koen som vann både längdhopp och 80 meter häck. Kommentarererna handlade dock också om det faktum att hon var lite äldre än de övriga tävlanden och tvåbarnsmor, varav det yngsta hade fötts i februari samma år, d.v.s. endast drygt ett halvår före tävlingarna. Detta imponerade onekligen på herrar sportkrönikörer som ändå inte kunde låta bli att antyda att de två ryska häcklöperskorna var kvinnor mer i deras stil och smak då man efter Blankers-Koens segerlopp skrev att: *"Holländska morsan som är rätt gammal vann över bägge ryskorna som travade över häckarna som små Ölandspannies"*. Indirekt framkommer också att det bland journalistmännen fanns olika nivåer av tveksamhet inför de kvinnliga idrottarna. Det berättades att svenske tränaren Gösta Olander hade filmat en rysk diskuskasterska för hennes bländande teknik i ringen och även skribenten var imponerad och skrev med ironisk glimt att när man såg denna kvinna agera med magnifik balans och harmoni i rörelsen, måste till och med kvinnoidrottarnas värsta belackare kapitulera.

En särskild liten följetong som engagerade krönikörerna var historien om ett kvinnligt norskt superlöfte i löpning som plötsligt dök upp och på kort tid gjort succé och höjt friidrottspulsen i Norge. Ryktet om hennes talang hade nått den norska idrottsledningen i Oslo bara några veckor före EM-tävlingarna och då hade man tagit ner henne till huvudstaden för att testa förmågan. Den blott 17-åriga flickan hade då enligt utsaga sprungit 800 meter på 2 min 10 sekunder vilket var ett par sekunder bättre än Nora-Annas gällande världsrekord på sträckan, 2,13,7. Förväntningarna var således stora när hon nu närmast okänd skulle springa 200 meter i EM – som var längsta sträckan för damer – och hon skapade stora rubriker i norska tidningarna när hon vann först försök och sen semifinal på nytt norskt rekord, 25,7. I finalen räckte hon inte riktigt till men slutade ändå på en fin 4:e plats. Historien med den norska flickan skildrades av de svenska krönikörerna på ett tidstypiskt sätt.

Hon hette Marit Hemstad och kom från del lilla skogsbyn Odalen mitt emellan Oslo och Trondheim. Med raljant ton berättade krönikörerna att den lille lantpiken var en mycket bastant grovhuggen sak på 17 vårar med minst 44 i skonummer. Hon skötte sin bestemors lantgård nästan helt själv och hade krafter som en yngling. Hennes bredbenta kraftfulla löpstil kommenterades med illa dold ironi, till och med hennes gångstil förlöjligades då hon ansågs vagga som en typisk lantyingling. Normännen var i all fall överlyckliga och det hade redan ordnats med en löpduell på 800 meter mot svenska stjärnan Nora-Anna direkt efter EM i norska Sandvika strax utanför Oslo. Nora-Anna vann den utmaningen och loppet på tiden 2,18,5.

Svenska damerna kom femma i nationstävlingen i Oslo, men det bedömdes ändå som godkänt eftersom så få svenska damfriidrottare hade internationell rutin och avsevärt sämre förutsättningar jämfört med herrarna vad gällde träningsläger, tävlingsresor och dylikt. Detta faktum berördes i kommentarerna och det framfördes kritik mot svenska friidrottsledningen för att man satsade så lite på damerna och det uppmanades till förändring. Under EM-tävlingarna hade andra nationers damer imponerat – inte minst ryska kvinnorna – och visat upp en nivå på kunskaper som visade att här låg Sverige långt efter och nu gällde det att ta krafttag i Sverige.

Bland skribenterna fanns således de – det stora flertalet – som ansåg att det var deras självklara privilegium att helt öppet göra bedömningar av de idrottande kvinnornas utseende och privatliv, medan några få koncentrerade sig på kvinnornas idrottsprestationer. Det skulle dröja flera årtionden innan den senare infallsvinkeln var den självklara.¹²

Sista EM-dagen – svenska herrarna nära storslam

Söndagen 25 augusti var europamästerskapets sista dag. I svenskläget var förhoppningarna stora då de grenar som skulle avverkas innebar många medaljchanser och det spekulerades i möjligheten till 3-4 segrar på herrsidan. Verkligheten kom dock att överträffa alla förväntningar då även ett par rejäla svenska skrällar inträffade. De två största var i stavhopp respektive spjut. Fagerstakontoristen Allan Lindberg prickade in sitt livs hopp med nytt svenskt rekord på 4 meter 17 cm vilket räckte till en otippad EM-seger. Likaså överraskade den 35-årige skånske folkskolläraren Lennart Attervall då han besegrade de två finländska storfavoriterna i spjut med ett kast på 68,74 och bärgade guld. En tredje otippad framgång var i den korta stafetten 4x100 meter där det svenska laget segrade före Frankrike. Att Sverige hade en uppsjö av bra medeldistansare var välbekant men att man skulle vinna korta sprintstafetten var en bonus. Däremot fanns förhoppningar på den långa stafetten 4x400 meter och det såg länge ut som att det skulle bli svensk seger även där, svenska laget hade inför sista sträckan en klar ledning men vid sista växlingen sprang Sveriges löpare rakt in i en fransman som kom i vägen och föll handlöst på banan. Han kom upp igen och kunde fullfölja loppet men Frankrike och England hade passerat vid incidenten och gick inte att hinna ifatt. Sverige slutade i alla fall på bronsplats.

Ett annat lopp som gick svenska laget lite emot när det gällde segern var 3.000 meter hinder där löparna Erik Elmsäter och Tore Sjöstrand var favoriter. De bägge svenskarna var

¹² Göteborgs-Posten, Expressen, Idrottsbladet, Expressen, Aftonbladet, Dagens Nyheter 23-25 aug -46.

också med fint i loppet i en tätgrupp tillsammans med en fransman och en finländare då ett varv återstod. Fransmannen Pujazon inledde en stark långspurt där bara Elmsäter kunde följa men vid näst sista häcken ramlade svensken och fransmannen kunde ensam springa sista metrarna fram till ohotad seger. Elmsäter kom dock snabbt upp och var tvåa i mål och även Tore Sjöstrand kom på medaljplats genom sin tredjeplacering. Bortsett från de två "missade" gulden via två ramlande svenskar blev det storslam denna för Sverige så märkliga framgångsdag. John Mikaelsson vann 10.000 meter i gång och favoriten Håkan Lidman på 110 meter häck vann programenligt helt ohotad.

Återstod då den sista herrgrenen i europamästerskapet, 1.500 meter, där de bägge svenskarna Lennart Strand och Henry Eriksson var storfavoriter och där ingen räknade med annat än en svensk dubbelseger. Frågan gällde vem som skulle segra och om de skulle kunna hota Gunder Häggs världsrekord på 3,43,0, som ansågs vara mycket svårslaget. Både Strand och Eriksson hade varit med ett par år och tillsammans med Hägg och Arne Andersson sprungit många av de bejublade löpargalorna runt Sverige under krigsåren. Bägge hade presterat fina tider och resultat och var i främsta världsklass. Lennart Strand genomförde för övrigt under 1946 en USA-turné som Hägg gjorde under krigsåret 1943, och likt Hägg vann Strand alla sina lopp mot de främsta amerikanska medeldistansarna. Strands resa blev dock inte alls lika uppmärksammasad som Häggs. Magin runt Gunder Hägg under krigsåren var mycket speciell och när freden kommit kunde inte en idrottare på USA-resa väcka samma nationella känslor längre. Loppet i Oslo 1946 vanns av Lennart Strand som i en upploppskamp var steget för Henry Eriksson, på segertiden 3,48,0. Svenskarna var som väntat överlägsna, tredje löpare var dansken Jörgensen distanserad med nära fem sekunder.

Så var sista EM-dagen över, en svenskfest utan like. Av de åtta herrguld som delades ut denna dag vann Sverige sex och en hel hög ytterligare medaljer. De svenska skribenterna var naturligtvis mycket förtjusta och tävlade i superlativer över det svenska lagets bedrifter. Alla svenskar sken som solar nere på planen och med glada miner sprangs det i skytteltrafik upp till Sven Jerring och Lennart Hyland som satt på läktaren och gjorde intervjuer direkt i radio med alla framgångsrika svenskar. Utan tvekan utnämndes denna dag till den största dagen i svensk friidrottshistoria – och räknat i mästerskapsegrar och medaljer gäller detta tveklöst fortfarande idag en bit in på 2000-talet. Tecknaren Rit-Ola i *Dagens Nyheter* ritade en belysande skämtteckning med rubriken "En skaplig söndag", med en bild på en prispall och en hissad svensk flagga med åtföljande text om att det hade infunnits sig en viss förstämning på Bislets läktare när den ena svensken efter den andre klättrat upp på prispallen. Med på teckningen fanns även en flagghissande funktionärspojke som fick order av tävlingsledningen att den svenska flaggan lika gärna kunde sitta kvar på guldplats efter ceremonierna i väntan på nästa lopps avgörande...¹³

Summering och avslutande kommentarer

Sammantaget blev europamästerskapen i Oslo 1946 en stor svensk framgång. Inklusiva de två gulden i gång vann de svenska herrarna 11 segrar plus mängder av silver- och bronsmedaljer. I nationstävlingen vann Sverige överlägset med 160 poäng för herrarna, tvåa var

¹³ *Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten, Expressen, Aftonbladet* 26 aug - 46.

Finland med 70 poäng. I princip behövde man lägga ihop alla andra länders poäng för att komma i nivå med den svenska poängskörden. Självfallet framfördes det faktum att många av de övriga länderna var försvagade av krigsåren medan Sverige kunnat bedriva friidrottsträning och arrangerat tävlingar i full skala. Att många länder direkt efter krigsåren var försvagade idrottsligt sett är givetvis en viktig förklaringsfaktor, men samtidigt måste framhållas en stark intresseökning för svensk friidrott som utlöste en positiv spiral när det gällde att locka talangfulla ungdomar. Och efter det att ynglingarna Gunder Hägg och Arne Andersson klivit fram och snabbt höjt temperaturen med ideliga världsrekordförsök i hård kamp med ett koppel andra svenskar, strömmade publiken till friidrottsarenorna och skapade ett intresse och en marknad för friidrott som bidrog till denna framgångsperiod under 1940-talet. De största idrottsidolerna dessa år var friidrottare, tidningarna fylldes med hjältereportage och var och varannan kväll under sommarmånaderna var det folkfest på friidrottsarenor landet runt. Det är klart att dåtidens idrottsintresserade ungdomar ville satsa på friidrott, inte minst löpning!

Att krigsåren påverkade konkurrenssituationen är som sagt odiskutabelt, men det förklarar inte de resultat som svenska friidrottare presterade. Efter den svenskpräglade avslutningsdagen i Oslo 1946 skrev t.ex. norska tidningen *Morgenbladet* att Sveriges insats sista dagen var överväldigande och menade erkännande att: *"Visserligen har svenskarna i förhållande till andra folk haft stora fördelar under krigsåren, men Sverige var starkt före kriget också, och man har i svensk idrott både en toppnivå och en bredd som är helt imponerande. Svenskarna hade i många grenar folk hemma, som var kapabla att nå placeringar på EM. Så starkt är Sverige"*. Den svenska framgångsvågen i friidrott höll i sig över London-OS 1948. Då hela världens idrottsungdom åter skulle mötas höll svenskarna fortfarande högsta klass och friidrottarna tog 10 medaljer varav tre guld. Återigen var det medeldistansarna som visade både topp och bredd. På 3.000 meter hinder blev det till och med en svensk trippelseger via Tore Sjöstrand, Erik Elmsäter och Göte Hagström. Och på 1.500 meter var det paret från Oslo som återigen vann dubbelt men denna gång var Henry Eriksson först i mål med Lennart Strand som tvåa. Det tredje friidrottsguldet i London bärgades av Arne Åhman i tresteg. USA blev överlägset bästa friidrottsnation men Sverige kom faktiskt tvåa bland hela världens länder. Även i Europamästerskapet 1950 i Bryssel hängde svenskarna bra med och blev tvåa bakom Frankrike i nationskampen, med tio medaljer men bara ett guld. Och besvikelsen var stor när det på Sveriges "nationalsträckor" 1.500 meter och 3.000 meter hinder inte blev någon medaljplacering alls. Av de 34 svenskar som åkte till Bryssel var endast tre kvinnor så jämfört med Oslo hade det på den punkten gått bakåt istället för framåt i de tänkta satsningarna på de svenska damerna.¹⁴

Välfärdssamhällets framväxt blir slutet för löparkulturen

På 1950-talet gick det sen snabbt utför vad gällde svenska framgångar i friidrott. Vid OS i Helsingfors 1952 var det en ny generation friidrottare som mötte upp och konkurrensen hade hårdnat betydligt. 1940-talets generation svenska friidrottare hade inte ersatts med nya förmågor som kunde hänga med i utvecklingen och det blev endast två svenska medaljer, två brons. Den svenska friidrottens guldålder var definitivt slut och den våg av starka medeldistanslöpare som välld fram under närmare 15 år ebbade ut. Så sent som 1947 satte ett svenskt lag nytt världsrekord i stafett 4 x 1.500 meter och Lennart Strand tangerade

¹⁴ *Dagens Nyheter* 26 aug. -46, Lindhagen s 220-235.

Gunder Häggs världsrekord på 1.500 meter på 1,43,0, men sen var det slut på den breda löparkulturen som hade fört fram världslöpare i mängd. Det snabbt framväxande välfärds-samhället i Sverige förändrade livsvillkoren för ungdomar i en riktning som inte premierade ett naturligt dagligt springande under tidiga uppväxtåren, följt av hård löpträning under tonåren. Istället började andra idrotter locka mer. Välfärdsidrotter som t.ex. tennis, ridsport, simning, utförsåkning och golf fick stark tillströmning och ökat samhällsintresse, och har också uppvisat en positiv framgångsspiral när det gäller elit tävlingsresultat. Inom friidrotten har de relativt enstaka framgångarna på världsnivå oftast handlat om teknikgrenar som spjut, diskus, höjd- och stavhopp. När det gäller löpning är det Dan Waern på 1950-talet och Anders Gärderud på 1970-talet som är de lysande individuella undantagen i ett annars närmast kompakt mörker vad gäller svensk löpning under andra halvan av 1900-talet.

Man kan lite lekfullt jämföra tider och prestationer från 1940-talet med senare årtionden. Gunder Häggs två bästa världsrekord – 1.500 meter respektive 5.000 meter – stod sig i dryga tio år innan någon i hela världen sprang snabbare och det tog 20 år innan alla hans svenska rekord var uttraderade. Och 1.500-meterstiden 3.43 satt på tunga kolstybbsbanor mitt under krigsåren hade räckt till SM-vinst alla år ända fram till år 1992 – trots årtiondenas utveckling vad gäller banor, skor, träningsmetoder etc. Prestationerna som 1940-talets löpare utförde var helt enkelt av en mycket hög kvalitet – oavsett krigsår eller ej.¹⁵

”Stålmannen” Arne Andersson och det tragiska slutet på idrottskarriären

På läktarna i Oslo satt alltså Arne Andersson och tittade på sina europeiska konkurrenter och led för att han inte fick delta. För honom var domen på livstids diskvalificering som amatör närmast en personlig katastrof. Arne ville tävla och kände att han hade mycket ogjort på löparbanorna. Han fortsatte att träna hårt år efter år och bibehöll sin form. Ibland sprang han uppvisningar utan motståndare som någon slags cirkusartist. Även många samtida debattörer ansåg livstidsdiskningen alldeles för hård och pläderade för att diskningen borde hävas eller åtminstone tidsbestämmas – max 1-2 års avstängning som för många av de övriga dömda ansågs mer än tillräckligt. Hägg och Kälarne hade slutat tävla i alla fall, det var bara en person som drabbades med full styrka. Arne Andersson höll sig som sagt i högsta trim i flera år efter avstängningen i hopp om benådning, men de styrande var obehagliga. Det är med efterhandsögon närmast obegripligt varför svenska idrottsledningen var så byråkratiskt principfast mot en enskild person – då det sammantaget var hundratals arrangörer, ledare och tävlande indragna i amatörärfsten – som lojalt utfört så mycket för svensk friidrott i landskamper och andra sammanhang. Än mindre begripligt är det då också samtiden tycks ha tagit Anderssons parti. Så sent som 1953 var han fortfarande elittränad då han fick chansen att delta i Sverigeloppet på cykel. Utan tidigare cykelerfarenhet gjorde han stor succé och året efter fick han licens att tävlingscykla på allvar och blev snabbt en av de bättre i Sverige och kom på elfte plats i sitt allra första cykel-SM över 5 mil.¹⁶ Arne Andersson var då 37 år men fortfarande ett fysiskt praktfenomen. Utan tvekan hade han mycket ogjort på löparbanorna under 1940-talets slutår men fick alltså aldrig chansen att kröna sin karriär med ett par mästerskapsmedaljer i Oslo och London. Men även utan dessa medaljer var Arne Andersson med alla sin fina lopp och världsrekord – som en i gruppen av 1940-talets enastående medeldistanslöpare – med och skapade ett

15 Johnny Wijk, ”Idrott, krig och svenska löparstjärnor”, s 293-325.

16 Sven Lindhagen, s 220-245.

stycke svensk idrottshistoria väl värd att uppmärksamma och minnas. Sannolikt kommer svensk löpning aldrig någonsin komma i närheten av något som liknar denna epok.

Referenser

Tidningar (22-26 augusti 1946)

Aftonbladet

Dagens Nyheter

Svenska Dagbladet

Expressen

Göteborgs-Posten

Idrottsbladet

Lexikon

Libers Sportlexikon

Nordisk familjeboks Sportlexikon

Litteratur

Louise Bourn, "Den 'lilla amerikanska puddingen' – En studie av attityder och mentalitet kring elitidrottsskvinnor i svensk press 1948-2000", "Maktordningen inom idrotten – synen på kvinnor och idrott 1980-2000", C- resp. D-uppsats vid historiska institutionen, Stockholms universitet, vt 2004, vt 2005.

Sven Lindhagen, *Rekordmän på kolstubb*, Stockholm 1954

Lennart K Persson & Tomas Pettersson, *Svensk friidrott 100 år*, Stockholm 1995.

Eva Queckfeldt, "Attraktiva blondiner, stadiga bitar och mödrar till två barn. Bilden av kvinnor på två dagstidningarnas sportsidor 1948-1980", i *Idrott, historia, samhälle*, år 2000, s 43-63.

Helena Tolvhed, "Damolympiaden i Göteborg 1926 och det olympiska spelet kring kvinnlig friidrott", i *Idrott, historia, samhälle*, år 2008.

Helena Tolvhed, *Nationen på spel – kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948-1972*, Lund 2008.

Johnny Wijk, "Idrott, krig och svenska löparstjärnor", i *Studier i idrott, historia och samhälle*, Stockholm 2000, s 293-325.

Johnny Wijk, *Idrott, krig och nationell gemenskap – om riksmarscher, fältsport och Gunder Häggfeber*, Stockholm 2005.

Karin Wikberg, *Amatör eller professionist? Studier rörande amatörfrågan i svensk tävlingsidrott 1903-1967*, Stockholm 2005.